

Stanisław Achremczyk

Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Polska / Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego
stanislaw.achremczyk@ip.olsztyn.pl • <https://orcid.org/0000-0003-2523-827X>

Dwa testamenty kasztelana chełmińskiego Andrzeja Teodora Grabowskiego

Two wills of the castellan of Chełmno, Andrzej Teodor Grabowski

Zwei Testamente des Cholmer Kastellans Andrzej Teodor Grabowski

Słowa kluczowe: Prusy Królewskie, testament, Grabowski Andrzej Teodor, kariera polityczna, Warmia Adama Stanisława Grabowskiego

Keywords: Royal Prussia, testament, Grabowski Andrzej Teodor, political career, Adam Stanisław Grabowski's Warmia

Schlüsselwörter: Königliches Preußen, Testament, Grabowski Andrzej Teodor, politische Karriere, Ermland (Warmia) von Adam Stanisław Grabowski

STRESZCZENIE

Andrzej Teodor Grabowski ojciec biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego sporządził dwa testamenty – pierwszy gdy w Prusach Królewskich szalała straszna zaraza w 1711 r. i drugi w 1722 r., gdy miał 69 lat. W testamencie sprawiedliwie podzielił majątności ziemskie. Jego posiadłości leżały na pograniczu Wielkopolski i Prus Królewskich – województwa pomorskiego Zgromadzony majątek podziałami testamentowymi rozdrobnił się na kilka części ale zbieg okoliczności sprawił, że jego syn Jan Michał znów wszedł w posiadanie całości ojcowskich majątków. Najstarszy syn zostając senatorem wpiery biskupem chełmińskim później krótko kujawskim i wreszcie warmińskim zrezygnował z swego działu na rzecz młodszego brata Jana Michała. Andrzej Teodor Grabowski dokonał szacunku pieniężnego poszczególnych wsi zatem można na podstawie testamentu zorientować się jak powstawały szlacheckie fortuny i jak one upadały.

ABSTRACT

Andrzej Teodor Grabowski, the father of Adam Stanisław Grabowski, Bishop of Warmia, made

two wills – the first when a terrible plague was raging in Royal Prussia in 1711 and the second in 1722 when he was 69 years old. In his will, he equitably divided his landed possessions. His estates were located on the border of Greater Poland and Royal Prussia - Pomeranian Voivodeship. The accumulated estate was fragmented into several parts by testamentary divisions, but by coincidence, his son Jan Michał again came into possession of all his father's estates. The eldest son, becoming a senator, first bishop of Chełmno, then briefly of Kujawy and finally of Warmia, resigned from his department in favor of his younger brother, Jan Michał. Andrzej Teodor Grabowski made a monetary estimation of individual villages, so it is possible to find out from the will how noble fortunes were created and how they fell.

ZUSAMMENFASSUNG

Andrzej Teodor Grabowski, der Vater des ermländischen Bischofs Adam Stanisław Grabowski, errichtete zwei Testamente – das erste im Jahr 1711, als in Königlich-Preußen eine schreckliche Pest wütete, und das zweite im Jahr 1722, als er 69 Jahre alt war. In seinem Testament teilte er seine Ländereien gerecht auf. Seine Ländereien lagen an der Grenze zwischen Großpolen und dem königlichen Preußen – der pommerschen Woiwodschaft. Durch die testamentarischen Teilungen wurde der Besitz in mehrere Teile zersplittert, aber durch einen Zufall kam sein Sohn Jan Michał wieder in den Besitz des gesamten väterlichen Besitzes. Sein ältester Sohn, der Senator wurde, zunächst als Bischof von Cholm, dann kurzzeitig als Bischof von Kujawien (Kujawy) und schließlich von Ermland, trat seinen Anteil an seinen jüngeren Bruder Jan Michał ab. Andrzej Teodor Grabowski schätzte den Wert der einzelnen Dörfer, so dass man aus dem Testament ersehen kann, wie das adlige Vermögen zustande kam und wie es zustande kam.

Testamenty są ważnym źródłem do badań nad mentalnością szlachty, kulturą materialną, religijnością, genealogią a także nad zamożnością. Na te zagadnienia zwracali uwagę historycy publikując szlacheckie testamenty¹. W wydawnictwach zbiorowych i czasopismach opublikowano wiele testamentów poszczególnych osób – senatorów, średniozamożnej szlachty, a nawet szlachty ubogiej. Nie zabrakło publikacji testamentów szlachty Prus Królewskich. Dwa obszerne tomy testamentów z XVII i XVIII wieku szlachty Prus Królewskich wydali Jacek Kowalkowski i Wiesław Nowosad². Opublikowano też pojedyncze testamenty a także artykuły zwracające uwagę na wartość testamentów jako źródeł historycznych do dziejów Prus Królewskich i Warmii³. Ważnym testamentem dla poznania szlachty Prus

¹ O. Hedemann, *Testamenty brasławsko-dziśnieńskie XVII-XVIII w. jako źródło historyczne*, Wilno 1935; *Testamenty szlachty krakowskiej XVII-XVIII w. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650–1799*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997; *Cui contingit nasci, restat Mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Warszawa 2005; *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1631–1655*, seria „Źródła dziejowe”, t. XXVII, red. M. Górny, Poznań–Wrocław 2008; *Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich 1657–1680*, seria „Źródła dziejowe”, t. XXVIII, red. M. Górny, Wrocław 2011; U. Augustyniak, *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa 1992; M. Borkowska, *Dekret w niebieskim ferowany parlamencie. Wybór testamentów z XVII-XVIII wieku*, Kraków 1984; *Testamenty chłopów polskich od drugiej połowy XVI do XVIII wieku*, oprac. J. Łosowski, Lublin 2015.

² *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, oprac. J. Kowalkowski, W. Nowosad, Warszawa 2013; *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku*, wyd. W. Nowosad, J. Kowalkowski, Warszawa 2016.

³ B. Możejko, *Rozrachunek z życiem doczesnym. Gdańskie testamenty mieszczańskie z XV i początku XVI wieku*,

Królewskich, zwłaszcza powstawania wielkich własności ziemskich jest testament kasztelana chełmińskiego Andrzeja Teodora Grabowskiego, który stanowi także przyczynek do biografii biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego⁴. Kasztelan chełmiński Andrzej Teodor Grabowski pozostawił dwa testamenty. Pierwszy spisany w Debrznie 27 października 1711 r., a zapewne wpisany do akt sądowych nakielskich w 1712 r. i drugi też napisany w Debrznie – 29 listopada 1722 r., a wpisany do akt nakielskich 22 sierpnia 1723 roku⁵. Dwa dokumenty ukazują drogi pomnażania fortuny średniozamożnego szlachcica z powiatu człuchowskiego, który stał się wielkim właścicielem ziemskim na pograniczu pomorsko-wielkopolskim. U schyłku życia, dzięki zabiegom syna, Adama Stanisława Grabowskiego, późniejszego biskupa warmińskiego, został kasztelanem chełmińskim i wprowadził swój ród do grona rodów senatorskich. Kariera, zwłaszcza majątkowa, niebywała, może być porównywana do kariery Jana Jerzego Przebendowskiego⁶. Z tym, że Przebendowski w 1693 r. został kasztelanem chełmińskim, w 1697 r. wojewodą malborskim, w 1703 r. podskarbiem wielkim koronnym a wcześniej starostą mirachowskim. Grabowski nigdy nie był starostą, nie posiadał żadnej królewskiej dzierżawy. Natomiast Przebendowski był nie tylko starostą mirachowskim, ale też przez jakiś czas starostą pokrzywińskim, puckim i dzierzgońskim. Przebendowski wchodząc do wielkiej polityki, doszedł do wysokich urzędów i przyczynił się do awansu rodu. Grabowski w polityce sukcesu nie osiągnął, a awans senatorski zawdzięczał synowi Adamowi Stanisławowi. W odróżnieniu od Przebendowskiego posiadłości

Gdańsk 2010; R. Kubicki, *Testamenty elbląskie z XIV – początków XVI w. Charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym*, „Rocznik Elbląski” 2006, t. XX, s. 199–208; idem, *Kultura materialna w testamentach elbląskich z XV początku XVI w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, t. LVII, z. 2, s. 197–210; idem, *Formy pobożności w mieście późnośredniowiecznym w świetle zapisów na rzecz kościoła i biednych w testamentach elbląskich (XV – początek XVI wieku)*, „Zapiski Historyczne” 2011, t. LXXVI, z. 2, s. 7–28; D. Bogdan, *Testamenty szlacheckie i mieszczańskie z XVII wieku jako przejaw kultury prawnej Warmii*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW), 2004, nr 4, s. 463–474; eadem, *Testament Tomasza Śmiarowskiego dziedzica wsi Żardeniki w komornictwie dobromiejskim z 2/6 III 1730 roku*, KMW 2013, nr 3, s. 603–618; eadem, *Testament warmińskiego szlachcica Antoniego Chryzostoma von Helden-Gąsiorowskiego i jego żony Marii Katarzyny z domu von Hatten z 16 kwietnia 1756 roku*, „Czasy Nowożytnie” 2014, t. XXVII, s. 237–252; *Testament biskupa chełmińskiego Jana Kuczborskiego z 13 XII 1613 spisany w Lubawie*, A. Mańkowski, *Jan Kuczborski biskup chełmiński 1614–1624*, „Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej” 1938, t. LXXXI, s. 97–128; S. Achremczyk, *Testament kanclerza wielkiego koronnego i biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*, KMW 1984, nr 4, s. 375–397; idem, *Inwentarz ruchomości. Pozostałych po śmierci biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*, KMW 1986, nr 3/4, s. 147–165.

⁴ *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku*, s. 115–126.

⁵ Biblioteka Ossolińskich (dalej: BO), 4248/III k. 39–43, *Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego*, Debrzno 27 X 1711; k. 166–168v, *Testament Andrzeja Chryzostoma Grabowskiego*, Debrzno 29 XI 1722.

⁶ S. Achremczyk, *Jan Jerzy Przebendowski (około 1640–1729), wojewoda malborski, podskarbi wielki koronny, żołnierz i polityk*, w: *Wybitni Pomorzanie XVIII w.*, Wrocław 1983, s. 144–153; J. Dygdała, *Jan Jerzy Przebendowski (1639–1729)*, *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. III: L–P, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 499–500; idem, *Przebendowscy – osiemnastowieczni magnaci Prus Królewskich*, w: *Najstarsze dzieje Wejherowa*, red. R. Osowicka, Wejherowo 1988, s. 75–91; A. Perlakowski, *Jan Jerzy Przebendowski jako podskarbi wielki koronny (1703–1729)*, Kraków 2004.

ziemskie powiększał dzięki własnej zapobiegliwości, znajomości prawa i gospodarności⁷.

Grabowski, a także jego synowie, prowadzili starannie domowe archiwum⁸. Kasztelan chełmiński przechowywał dokumentację dotyczącą swych posiadłości. W archiwum rodu znalazły się nie tylko transakcje nabycia i sprzedaży dóbr ziemskich, umowy o dzierżawie tychże dóbr, pożyczki z wysokością oprocentowania, wykazy dłużników. Skrupulatnie odnotowywał roczne dochody poszczególnych wsi, wyceny tychże posiadłości a także sporządzał inwentarze dóbr. Jednocześnie opracował genealogie rodu i jego historię⁹. Spisanie dziejów rodu uzasadniał:

Ciąg czasów od 1410 do 1501 ciężkoby nam było cum veritati opisać, szczególnie, że przy spaleniu Skarszew za czasów już Dziada mego Jakuba, grodzkie akta in usque pernera a mój Ojciec tylko późniejsze dokumenta w swym ręku miał. Gdy za naszych czasów toż samo się temu lat kilkadziesiąt stało nieszczęście, przy wojnie ze Szwedami za panowaniem krótkim Stanisława Leszczyńskiego i gdy owi Szwedzi nie tylko zamki zburzyli lecz i papiery nasze z grodu Skarszew, Człuchowa, Chojnic i Białenburga pozabierali (i wielką naszemu klejnotowi szlacheckiemu krzywdę wyrządzili) dla innych sukcesorów więc te notanda z prawdą zgodnie napisałem, tak jak mój ojciec Michał sędzia człuchowski i dziad mój Jakub wiedzieli, pamiętali i dowody pisali, które jeszcze w większej części posiadam i zachowuje¹⁰.

Andrzej Teodor wprawdzie nadmieniał, iż Grabowscy osiedlili się na Pomorzu Gdańskim nim krainą tą zawładnęli Krzyżacy, ale obszerniejszymi wiadomościami o Grabowskich dysponował od XVI stulecia, gdy Grabowo, gniazdo rodzinne, przejął niejaki Hartmann, urodzony w 1501 r. Hartmann miał dożyć do roku 1588. Grabowo po nim odziedziczył jedyny syn Albrecht. Albrecht zginął w 1577 r. pod Lubieszowem w bitwie wojsk króla Stefana Batorego z Gdańszczanami. Jako chorąży powiatu człuchowskiego wraz ze szlachtą tegoż powiatu wziął udział w wojnie z Gdańskiem. Wraz z nim pod Gdańsk wyruszył też syn Tomasz. Grabowo w 1588 r. po ojcu dostało się Tomaszowi. Przejęcie dóbr, potwierdził sędzia ziemski

⁷ J. Dygdała, *Adam Stanisław Grabowski (1698–1766). Biskup polityk, mecenas*, Olsztyn 1994, s. 9–14; idem, *Grabowscy w Prusach Królewskich i Wielkopolsce w XVIII w. jako przykład kariery rodziny szlacheckiej*, „Miscellanea-Archivistica” 2000, t. XI, s. 119–124; S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski (1653–1737), kasztelan chełmiński, w: Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, Wrocław–Gdańsk 1983, s. 56–61; T. Żychliński, *Grabowscy h. Zbiświcz, Złota księga szlachty polskiej*, Poznań 1879, t. I, s. 78 i n.

⁸ W. Nowosad, *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005, s. 194–196.

⁹ BO, Archiwum Grabowskich (dalej: AG), 4225/III, k. 31 i n., *Wyjatek z rękopisu Andrzeja Grabowskiego sędziego ziemskiego człuchowskiego a później kasztelana chełmińskiego z roku 1735*.

¹⁰ BO AG, 4225/III, k. 31.

człuchowski Krzysztof Konarski. Tenże Konarski w stosownym dokumencie wystawionym 21 lipca 1590 r. oświadczał:

Zeznawam, ja Krzysztof Konarski, sędzia ziemski powiatu człuchowskiego żem był wezwany od Tomasza i rodzeństwa jego na podział fortuny Grabowa... Hartmann piszący się Gozendorf ojciec ich ex anno 1525 aż do swej śmierci, gdzie w 1588 pochowan tu jest¹¹.

Sędzia Konarski na podstawie zeznań świadków, sąsiadów, krewnych, stwierdził, iż wspomniany Hartmann Grabowo jeszcze za życia swego przekazał wnukowi Tomaszowi. Żona Albrechta a matka Tomasza, Dorota z Wolskich, dzierżawiła od Potulickich dobra Byszewo przekazując synowi Grabowo. Jak odnotował Kasper Niesiecki¹²:

Z wojny Tomasz żołnierz pospolitego ruszenia Rzeczypospolitej Polskiej powróciwszy objął dziedzictwo Grabowo po dziadu jego Hartmanie ojcowi jego Albrechtowi a po jego śmierci, jemu sukcesyjnie przypadłe w roku 1588.

Tomasz nim został dziedzicem na Grabowie szukał sławy i wojennych łupów w wojnie Stefana Batorego z Moskwą. Żonaty z Dorotą Lipińską pozostawił syna Jakuba i dwie córki Katarzynę i Barbarę. W notatkach rodzinnych odnotowano:

Tomasz na Grabowie Grabowski, który około roku 1630 umarł, zostawiwszy z Dorotą Lipińską jednego syna Jakuba i dwie córki Katarzynę i Barbarę. Jakub chował się po śmierci ojca u swego wuja Jakuba Borosz Lipińskiego, dziedzica sorte cum in Lipinice, Ostrowite i Brzeźno, który mu później te dobra będąc sam sterilis w ziemstwie człuchowskim resygnował w roku 1612. Jakub uczynił mu dożywocie i ożeniwszy tego Jakuba z krewną żony swojej Anną Lipińską. Co się tyczy tych powyższych dwóch córek Tomasza a siostr Jakuba, z tych poszła starsza Katarzyna za Stefana a młodsza Barbara za Bartłomieja, dwóch braci rodzonych Grabowskich¹³.

Jakub, który miał wraz z Bartłomiejem i Stefanem części na Grabowie odstąpił swą część siostrom, zadowolając się tym, co zapisał mu wuj Jakub Borosz Lipiński. Później owe części Grabowa wykupił Andrzej Teodor Grabowski.

¹¹ BO AG, 4241/III, k. 9.

¹² K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. IV, Lipsk 1839, s. 265–266

¹³ BO AG, 4222/II, k. 1 *Wyciągi z dokumentów rodzinnych dotyczących głównie rodziny Grabowskich XVI–XIX w.*

Wspomniany Jakub Grabowski z Anną Lipińską miał syna Michała i dwie córki Annę oraz Barbarę. Anna została żoną Jana Lipińskiego i w posagu otrzymała część na Brzeźnie, Barbara zaś poślubiła Pawła Trzebiatowskiego, otrzymując w posagu część na Ostrowitem. Michał natomiast ożenił się z Heleną Łącką, córką Jana i Jadwigi z Prondzyńskich, wdową po Macieju Borzyszkowskim (Boryszkowskim). Helena z Borzyszkowskim miała jednego syna Samuela żonatego z Barbarą Grabowską. Wspomniany Michał poślubiwszy Helenę Łącką doczekał się syna Andrzeja Teodora. Michał podobnie jak Tomasz zaciągnął się do wojska i doszedł do stopnia rotmistrza wojsk koronnych. Brat Michała, Marcin Kazimierz Grabowski też został wojskowym i to w stopniu majora. W czasie elekcji 1669 r. Marcin Kazimierz oddał głos na Michała Korybuta Wiśniowieckiego. W 1663 r. otrzymał nominację na chorążego malborskiego, ale jeszcze tego samego roku zrezygnował z tej godności¹⁴

Andrzej Teodor Grabowski urodził się w 1653 r. W testamencie spisany w 1711 r. nadmienił:

Przeżywszy z nieogarnionej Pana Boga mego dobroci lat 58 grande mortalitatis aevi spatium same na schyłku życia ad monet mortalitatis i każe przy czerstwym jeszcze zdrowiu i zupełnym per omnis rozumie domuij disponere¹⁵.

W zapiskach Andrzej Teodor odnotował, iż ojciec jego był sędzią ziemskim człuchowskim. Nie ma wzmianki w spisie urzędników Prus Królewskich, opracowanym przez Krzysztofa Mikulskiego, że Michał Kazimierz Grabowski piastował urząd sędziego ziemskiego człuchowskiego. Jednakże tego całkowicie wykluczyć nie można i należy dać wiarę Andrzejowi Teodorowi, bo któż od syna znał lepiej kim był ojciec. W notatkach rodzinnych zawarta jest informacja, że Michał zmarł w 1663 r. a jego żona Helena Łącka trzy lata później¹⁶. Pochowano ich w kościele w Boryszkowach. Kasper Niesiecki z kolei odnotował, że Michał za życia posiadłości przekazał synowi Andrzejowi Teodorowi i zamieszkał w Lipnicy i w tejże Lipnicy zmarła jego żona Helena. Niesiecki podał, iż Michał Grabowski zmarł w 1686 r. wracając z sejmiku generalnego Prus Królewskich i to w mieszkaniu pasierba Samuela Borzyszkowskiego¹⁷. Andrzej Teodor Grabowski musiał otrzymać staranne wykształcenie w którymś zapewne z gimnazjów jezuickich. O tym zaświadcza jego dobra znajomości łaciny, języka polskiego i niemieckiego oraz zatrudnienie

¹⁴ *Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku: spisy*, oprac. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 95.

¹⁵ BO AG, 4248/III, k. 39 *Testament A.T. Grabowskiego*, Debrzno 27 X 1711; *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku*, s. 115–116.

¹⁶ BO AG, 4222/II, k. 2 *Wyciągi z dokumentów familijnych*.

¹⁷ K. Niesiecki, op. cit., s. 267.

w kancelarii grodzkiej i ziemskiej. Musiał zatem być też biegły w prawie. Idąc śladami ojca i stryja zaciągnął się do wojska. W 1674 r. wziął udział w elekcji oddając głos na hetmana wielkiego koronnego Jana Sobieskiego. Po elekcji, nie widać go w życiu sejmikowym Prus Królewskich. Zapewne wraz z nowym królem uczestniczył w walkach z wojskami tureckimi i tatarskimi.

Po zawarciu rozejmu w Żurawnie w 1676 r. Grabowski powrócił do Prus Królewskich zajmując się sprawami gospodarczymi, powiększaniem swych posiadłości oraz polityką. Andrzej Teodor stał się widoczny na sejmikach Prus Królewskich, uczestnicząc w sejmikach powiatowych człuchowskich, wojewódzkich starogardzkich i sejmikach generalnych. W 1680 r. jako poseł powiatu człuchowskiego pojechał na sejm do Warszawy. Posłem wybierano go jeszcze kilkakrotnie: w 1683 r. z powiatu puckiego, w 1685 r. z powiatu tczewskiego, w 1690 r. z województwa malborskiego, w 1696 r. z powiatu człuchowskiego oraz z tego samego powiatu w 1697 r. i 1699 roku¹⁸. Grabowski niezwykle aktywnie uczestniczył w obradach sejmikowych, dając się poznać jako znawca spraw skarbowych, sądowych a także wojskowych. W 1683 r. po zakończeniu sejmu, na wezwanie Jana III Sobieskiego, wziął udział jako rotmistrz chorągwi pancерnej w odsieczy wiedeńskiej. Wielu jego rodaków z województwa pomorskiego wraz z wojewodą pomorskim Władysławem Denhoffem walczyło w bitwie pod Wiedniem. Andrzej Teodor w tej bitwie został ciężko ranny. W pozostawionym rękopisie napisał:

Kiedym na krwawej był potrzebie wiedeńskiej z naszym królem Janem, obstępiony Bisurmanów chołotą, czterokroć raniony, od swoich opuszczony na placu a dopiero z łaski Pana Starosty Stobnickiego i Pana Chorążego Łąckiego consanguineo nostro, po 38 godzinach pod dach wniesiony bez sił. Niech będzie jednak Pan Bóg za to pochwalon, bo choć kaleką ad dies vitae będę (mając lewicę uschniętą) za te i inne wyświadczone ojczyźnie łaski chwalić Go będę zawsze, gdyż i mnie niegodnego, na majątku i dzieciach pobłogosławił, co mu niech będzie chwałą na wieki¹⁹.

Wspomniany przez Grabowskiego starosta stopnicki a także brański, to Stefan Mikołaj Branicki a chorąży Łącki, to Eliasz Jan Łącki²⁰, chorąży ziem pruskich, generał major, dowodzący brygadą piechoty, spokrewniony przez matkę z Andrzejem Teodorem. W bitwie wiedeńskiej w chorągwi pancерnej służył też podkomorzy wschowski Jan Łącki.

¹⁸ S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski (1653–1737) kasztelan chełmiński*, w: *Wybitni Pomorzanie...*, s. 56–57.

¹⁹ BO AG, 4225/III, k.31v *Wyjatek z rękopisu Andrzeja Grabowskiego*, Debrzno 20 X 1735; J. Dygdała, *Grabowscy w Prusach Królewskich...*, s. 120.

²⁰ J. Wimmer, *Wiedeń 1683*, Warszawa 1983, s. 94, 227, 229.

Udział w zwycięskiej bitwie wiedeńskiej okupiony trwałym kalectwem przyniósł mu uznanie królewskie oraz szlachty pomorskiej. W prowincji dostrzeżono nie tylko męstwo, ale i umiejętności Grabowskiego, nagradzając go urzędami sądowymi. W 1685 r. Andrzej Teodor otrzymał pierwszą nominację urzędniczą. Nowy wojewoda malborski Ernest Denhoff, brat poległego w bitwie pod Parkanami w 1683 r. wojewody pomorskiego Władysława, powierzył mu urząd pisarza grodzkiego województwa malborskiego²¹ – był pisarzem grodzkim malborskim do roku 1693. Gdy wojewodą pomorskim został Jan Krzysztof Gniński, to w lipcu 1696 r. mianował pisarzem grodzkim pomorskim Andrzeja Teodora Grabowskiego. Na tym urzędzie pozostawał Andrzej Teodor do końca czerwca 1717 r., by w końcu roku 1718 oddać go synowi Adamowi Stanisławowi²². Doceniła go szlachta powiatu człuchowskiego wybierając w listopadzie 1689 r. ławnikiem sądu ziemskiego powiatu człuchowskiego²³. Wcześniej, gdyż w 1680 r. talent prawnika i dobrego kancelisty zauważył podczaszy Wielkiego Księstwa Litewskiego i starosta człuchowski, Jerzy Józef Radziwiłł. Tenże podał do publicznej wiadomości, iż mianował surogatorem sądu starostwa człuchowskiego Andrzeja Teodora Grabowskiego²⁴. Zatem Grabowski został zastępcą starosty. Z Radziwiłłami będzie związany do końca swego życia. Jako, surogator starostwa człuchowskiego, utrzymywał dobre stosunki z kanclerzem wielkim litewskim Karolem Stanisławem Radziwiłłem a po jego śmierci z wdową Anną z Sanguszków i jej synem Michałem Kazimierzem, który został hetmanem wielkim litewskim. W 1690 r. wybrano Andrzeja Teodora na sejmiku deputackim w Sztumie, deputatem na Trybunał Koronny z województwa malborskiego a był wówczas Andrzej Teodor pisarzem grodzkim malborskim. W 1699 r. znów wybrano go deputatem na Trybunał, ale z województwa pomorskiego²⁵. Wyróżnieniem dla Andrzeja Teodora stał się wybór na sędziego ziemskiego powiatu człuchowskiego w 1710 r. Sędzią pozostawał aż do stycznia 1733 roku²⁶.

Stany Prus Królewskie nie tylko wybierały Grabowskiego posłem na sejm, ale powierzały mu misje sejmiku generalnego. W lutym 1687 r. sejmik generalny obradujący w Grudziądzu wybrał trzyosobową delegację Prus Królewskich do króla Jana III Sobieskiego. Wraz z biskupem chełmińskim Kazimierzem Janem Opalińskim i podkomorzym malborskim Sebastianem Czapskim na spotkanie z królem miał jechać Andrzej Teodor Potocki. Posłowie mieli prosić króla o zgodę na limię sejmiku, a także o potwierdzenie przywilejów prowincji. Kilkanaście lat później Grabowski jako pisarz ziemski łęborski znalazł się w składzie delegacji prowincji

²¹ *Urzednicy Prus Królewskich...*, s. 183.

²² *Ibidem*, s. 188.

²³ *Ibidem*, s. 81.

²⁴ BO AG, 4241/I, s. 22.

²⁵ S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski...*, s. 57.

²⁶ *Urzednicy Prus Królewskich...*, s. 85.

na spotkanie z królem Stanisławem Leszczyńskim wybranej na sejmiku w Malborku w 1708 roku²⁷. Nie odmawiał Grabowski wypełniania innych zadań powierzanych przez sejmik generalny. Uznawano go za specjalistę od spraw podatkowych i prawnych. W 1681 r., gdy dyskutowano czy sejmik generalny może podjąć obrady po zerwaniu sejmików powiatowych starosta mirachowski Jan Jerzy Przebendowski wraz z Andrzejem Teodorem Grabowskim dowodzili, iż bez obecności posłów z sejmików powiatowych nie można uchwalać podatków a tym samym sejmik generalny nie powinien obradować²⁸. Nie tylko uchwalanie podatków powodowało ożywioną dyskusję na sejmikach generalnych, nie mniej ożywiona debata toczyła się nad wykonaniem uchwał podatkowych, kontrolą działalności poborców i wydatków skarbowych. Grabowski w tych dyskusjach okazywał aktywność. Zważywszy, iż znał się na sprawach skarbowych, w styczniu 1685 r. wybrano go z powiatu człuchowskiego delegatem na komisarski sąd skarbowy obradujący w Starogardzie²⁹. Podobną funkcję sejmik generalny powierzył mu w 1712 r.

Znając sumiennność Grabowskiego w prowadzeniu dokumentacji sądowej i urzędów grodzkich, sejmik generalny w 1689 r. mianował go komisarzem do skontrolowania urzędu grodzkiego w Skarszewach, stanu budynku i zabezpieczenia dokumentów. W 1690 r. Grabowski przedstawił stanom pruskim wyniki swej kontroli postulując przeprowadzenie remontu zamku skarszewskiego w którym mieścił się urząd grodzki. Sejmik generalny wykazał zrozumienie dla postulatów Grabowskiego przekazując ze skarbu prowincjonalnego na naprawę zniszczonego grodu aż 10000 złotych pruskich, a więc sumę dużą³⁰. Jeszcze ważniejszą misję powierzył sejmik generalny m.in. Andrzejowi Grabowskiemu w 1708 r. Miał on wraz z innymi komisarzami zjechać do Torunia i przeprowadzić rewizję archiwaliów stanów pruskich ocalałych po pożarze toruńskiego ratusza w 1703 roku³¹. Komisja zaleciła uzupełnienie brakujących dokumentów przez sporządzenie odpisów a także zaleciła, by w przyszłości uchwały stanów były wpisywane do akt grodzkich w każdym z trzech województw. Kwestia archiwum stanowego powracała pod obrady stanów pruskich kilkakrotnie. Wprawdzie podejmowano stosowne uchwały, jednak ich realizacja przeciągała się w czasie.

Bardzo aktywna sejmikowa działalność, ani pełnione urzędy, ani też ciągle powiększanie posiadłości ziemskich nie przyniosło Grabowskiemu szybkiego

²⁷ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: AP Toruń), VII, 41, k. 49 *Instrukcja stanów pruskich do Stanisława Leszczyńskiego*, Malbork 6 VIII 1708; S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772*, Olsztyn 1981, s. 177.

²⁸ Archiwum Państwowe w Gdańsku, 300.29/185, k. 219v *Reces sejmiku generalnego*, Malbork 18 VII 1681; S. Achremczyk, *Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660–1703*, Olsztyn 1991, s. 171.

²⁹ Z. Naworski, *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454–1772). Organizacja i funkcjonowanie*, Toruń 2004, s. 191.

³⁰ S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski...*, s. 58.

³¹ I. Janosz-Biskupowa, *Archiwum Ziem Pruskich*, Warszawa–Poznań 1974, s. 95–97.

awansu senatorskiego. Wybór na sędziego ziemskiego człuchowskiego zaakceptowany przez Augusta II, to jego największy sukces. Na następny – na krzesło senatorskie, musiał poczekać 23 lata. Kasztelanem chełmińskim został w styczniu 1733 r. mając 80 lat. Polityczną działalność rozpoczął mając lat 21, gdy wraz z innymi Grabowskimi i szlachtą województwa pomorskiego pojechał w 1674 r. na elekcję. Wówczas oddał głos na Jana Sobieskiego. Z Sobieskim był związany przez służbę wojskową a i politycznie wspierał króla o czym może zaświadczać fakt wyboru na posła Prus Królewskich do Jana III. Po śmierci Sobieskiego w pierwszym opowiedział się za kandydaturą królewicza Jakuba Sobieskiego. Na sejmiku generalnym obradującym w sierpniu 1696 r. w Malborku wybrano go posłem na sejm konwokacyjny i sędzią kapturowym. Związany z wojewodą pomorskim Janem Gnińskim początkowo sprzyjał kandydaturze Jakuba Sobieskiego. Natomiast na elekcji w czerwcu 1697 r. wraz z grupą szlachty pomorskiej skupionej wokół kasztelana chełmińskiego Jana Jerzego Przebendowskiego poparł elektora saskiego Augusta Fryderyka³². Wojewoda Gniński z którym Grabowski blisko współpracował też opowiedział się na elekcji za Sasem. Grabowski nie tracił politycznych wpływów. W 1699 r. ponownie wybrano go posłem na sejm. Od Augusta II nie doczekał się nagrody. Zawiedziony, na jakiś czas usunął się z polityki. Powrócił do niej, gdy wojska szwedzkie wkroczyły do Polski i zagroziły Prusom Królewskim. Wówczas uaktywnił się uczestnicząc w 1702 r. w zjazdach zwoływanych przez biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego dla obrony prowincji. Zapewne stawiał się na pospolite ruszenie pod Brodnicę, by bronić granic Prus Królewskich. Gdy jednak w 1703 r. Szwedzi wkroczyli do Prus Królewskich i zaczęli oblegać Toruń a także nakładać kontrybucje na mieszkańców prowincji, Grabowski chroniąc swe dobra ziemskie odstąpił od popierania Augusta II. Na wezwanie kasztelana chełmińskiego Stanisława Konopackiego w październiku 1703 r., już po upadku Torunia, zjawił się na zjeździe szlachty w Starogardzie. Na zjeździe zawiązano konfederację, wybrano deputację dla kontaktów ze szlachtą wielkopolską. W składzie deputacji znalazł się Andrzej Teodor Grabowski posiadający dobra ziemskie na pograniczu pomorsko-wielkopolskim³³. Na kolejnych zjazdach konfederackich zastanawiano się czy przyłączyć się do konfederacji wielkopolskiej a potem generalnej warszawskiej przeciwnej Augustowi II, czy też dochować wierności królowi. Gdy Szwedzi obiecali ulgi w podatkach, karanie żołnierskich wybryków i chęć zawarcia z Rzeczpospolitą traktatu pokojowego, konfederaci stanęli po ich stronie. Na zjazd generalny do Warszawy mający zebrać się w styczniu 1704 r. wysłano delegację złożoną z 30 osób. W niej

³² S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski...*, s. 58–59.

³³ AP Toruń, VII, 40, k. 46–49 *Reces obrad w Starogardzie 23 X 1703*; G. Lengnich, *Geschichte der Lande Preussen Koeniglich-Polnischen Antheils*, Bd. IX, Danzig 1755, s. 152; S. Achremczyk, *Konfederacja starogardzka szlachty Prus Królewskich w latach 1703–1709*, „Zapiski Historyczne” 1980, t. XLV, z. 3, s. 34.

znalazł się Andrzej Teodor Grabowski a także jego bliski przyjaciel z którym jeździł na sejmy w czasach Jana III Sobieskiego, starostwa borzechowski – Jan Jakub Potulicki. Gdy w Warszawie pod naciskiem Szwedów ogłoszono detronizację Augusta II i bezkrólewie, Grabowski popadł w rozterkę. Szwedzi przyrzekali ochronę dóbr ziemskich tym, którzy poprą decyzje warszawskie i wezmą w elekcji nowego króla. Przed Grabowskim stanął dylemat, czy opowiedzieć się przeciw Augustowi II za którym oddał głos w 1697 r., czy złamać wolną elekcję i wziąć udział w wyborze nowego władcy a kandydatem szwedzkim do polskiego tronu był wojewoda poznański Stanisław Leszczyński. Szlachta Prus Królewskich była politycznie podzielona. W rodzinie Grabowskich też istniały podziały. Brat stryjeczny Andrzeja Teodora, Władysław Franciszek, walczył po stronie Augusta II i w bitwie pod Wschową dostał się do szwedzkiej niewoli. Ostatecznie Andrzej Teodor podjął decyzję, że zostanie posłem na sejm elekcyjny³⁴. Czy pojechał na elekcję do Warszawy tego dokładnie nie wiemy. Wojna domowa wciąż trwała, kontrybucje szwedzkie nie zmniejszyły się, a poza tym trzeba było opłacać się różnym oddziałom grasującym na pograniczu wielkopolsko-pomorskim. Grabowski jak mógł chronił swe posiadłości, wypłacał kontrybucje, płacił podatki, by tylko obronić poddanych przed żdzierstwami żołdaków. Po 1706 r. gdy August II abdykował, a w kraju umacniała się pozycja Stanisława Leszczyńskiego wydawało się, że pokój wraca do Polski. W 1706 r. wrócił z niewoli szwedzkiej wspomniany Władysław Franciszek Grabowski i zamieszkał u Andrzeja Teodora w Debrznie. Grabowski odnotował ten fakt w swych zapiskach:

Tenże wyżej wspomniany Władysław w potrzebie pod Wschową 1704 roku wzięty przez Szwedów w niewolę, a dopiero przy pokoju Altransztackim uwolniony, z ran poniesionych w Debrznie u mnie umarł³⁵.

Do Prus Królewskich zaczęli wracać ci, którzy popierali Augusta II. Na zjeździe konfederackim w Świeciu, w styczniu 1708 r., uchwalono specjalny podatek dla Stanisława Leszczyńskiego w wysokości stu tysięcy złotych³⁶. Wreszcie został zwołany w sierpniu 1708 r. sejmik generalny do Malborka, który można nazwać sejmikiem pacyfikacyjnym. Grabowski zjechał do Malborka, gdzie rezydencję założył król Stanisław Leszczyński. Znalazł się w poselstwie sejmikowym wydelegowanym na spotkanie z królem. Posłowie mieli zapewnić Leszczyńskiego, iż prowincja dochowa mu wierności, przekaże obiecane sto tysięcy złotych a w zamian uprasza o przestrzeganie indygenatu przy nominacjach na urzędy w Prusach

³⁴ S. Achremczyk, *Andrzej Teodor Grabowski...*, s. 59–60.

³⁵ BO AG, 4225/III, k. 31 *Wyjątek z rękopisu Andrzeja Teodora Grabowskiego.*

³⁶ S. Achremczyk, *Konfederacja starogardzka szlachty...*, s. 40.

Królewskich oraz skasowanie wyroków zapadłych na przeciwników króla i szybkie zwołanie sejmu pacyfikacyjnego³⁷. Gdy rok później doszły wieści o klęsce wojsk szwedzkich pod Połtawą i powrocie do Polski Augusta II nikt nie myślał o obronie Leszczyńskiego czy dochowaniu mu wierności. Grabowski wciąż tkwił w czynnej polityce. W lipcu 1710 r. wybrano go nawet marszałkiem sejmiku generalnego obradującego w Oliwie³⁸. Mimo, że starał się sejmik utrzymać, to emocje polityczne wzięły górę i sejmik został zerwany. Grabowski nie przestawał jeździć na sejmiki generalne. W 1712 r. został nawet posłem na sejm i komisarzem do komisji skarbowej starogardzkiej mającej rozpatrzyć możliwości uchwalenia nowych podatków i zlustrować skarb prowincjonalny. Po 1717 r. przestał być na sejmikach, skoncentrował się na pomnażaniu posiadłości ziemskich.

Czas sprzyjał zaradnym i bogatym. Wojna nadwyrężyła szlacheckie fortuny. Kontrybucje, klęski żywiołowe, zniszczenia wojenne, powodowały, że jedni zadłużali się gwarantując spłatę długu majątnościami, inni sprzedawali za małe sumy wsie. Ci co byli zaradni i posiadali zasób gotówki stawali się bogatszymi. Takim był Andrzej Teodor Grabowski³⁹.

Gdy wybuchła zaraza Andrzej Teodor Grabowski postanowił, w październiku 1711 r. spisać testament mocą, którego zabezpieczał równy podział majątku dzieciom zrodzonym z dwóch małżeństw oraz drugiej żonie. Andrzej Teodor Grabowski dwukrotnie zawierał związek małżeński. Zapewne w 1689 r. ożenił się z luteranką Barbarą Zofią Kleist, córką Maurycego Daniela Kleista i Zofii z Kleistów a w 1708 r. poślubił Annę Elżbietę z Borków, katoliczkę, która męża przeżyła i zmarła w 1757 r., dwadzieścia lat po śmierci Andrzeja Teodora. Z pierwszą żoną miał córki: Barbarę Julianę, Zofię, Teodorę Annę i Helenę Jadwigę oraz synów Adama Stanisława urodzonego w 1698 r., Jana Michała urodzonego w 1703 r. i Andrzeja. Z drugiej żony miał syna Stanisława, chorego psychicznie, w 1720 urodził się syn Andrzej Teodor oraz córki: Anna Teodora, Justyna Elżbieta i Joanna Ludwika⁴⁰. Dzieciom i żonie chcąc zapewnić dostatnią przyszłość i nie dopuścić do sporów o majątek po ewentualnej swej śmierci, spisał testament w obecności Jana Jakuba Potulickiego, Jana von der Osten Sakkena (Sakkina), Kazimierza Ludwika Wiesiołowskiego i Krzysztofa Grabowskiego. Testament wszyscy podpisali w Debrznie 27 października 1711 r. W testamentcie, jak przyznawał Andrzej Teodor, miał już lat 58 i pozostawał *przy czerstwym zdrowiu i zupełnym rozumie*⁴¹. Powodem decyzji był nawrót zarazy, która w Debrznie i miasteczku Frydland (dziś Debrzno mia-

³⁷ Ibidem, s. 40–41.

³⁸ S. Achremczyk, *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich...*, s. 59.

³⁹ J. Dygdała, *Grabowscy w Prusach Królewskich...*, s.122–124.

⁴⁰ Idem, *Adam Stanisław Grabowski...*, s. 12; K. Niesiecki, op. cit., s. 267–268.

⁴¹ BO, 4248/III, k. 39 *Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego*, Debrzno 27 X 1711.

sto w powiecie człuchowskim) zaczęła zbierać ofiary. O zarazie, która pochłaniała śmiertelne ofiary w testamencie nadmienił:

Cieżka przy tym powietrza morowego plaga Boska, która in et pro foribus, bo i w tutecznej wiosce mojej Debrznie i w miasteczku Frydlandzie in continguo ze mną leżącym gęstemi w oczach moich zaczęła się już powtórnie deseuire pogrzebami, jest pro argumenti convincibili, że w dyspozycji penis mora periculosa⁴².

Grabowski prosił wykonawców ostatniej woli, by pochowali go w kościele w Zamartem, gdzie już kazał przygotować przed ołtarzem kryptę, gdyby jednak zmarł na zarazę kazał pochować się w kościele we Frydlandzie i to z uwagi, iż z Debrzna było bliżej do Frydlandu niż do Zamartego. Zamarte wraz z Prusewem, Łekinią, częstką w Blumfeldzie (Niwy) oraz Nowym Dworem kupił Grabowski w lipcu 1710 r. od braci Jana Jakuba i Adama Wawrzyńca Potulickich za 20 000 florenów. W posiadanie tych dóbr wszedł w marcu 1711 r. Sama uroczystość pogrzebowa miała być skromna bez kazania a przy trumnie tylko cztery świece powinny być zapalone. Każdemu księdzu, który będzie obecny w czasie mszy kazał dać po talarze a dla ubogich po trzy tymfy na głowę. Jak to było w zwyczaju przeznaczył sporo pieniędzy na msze za swą duszę. Kościołowi w którym znajdzie wieczny spoczynek na remont przeznaczył 200 tymfów i sto dla proboszcza. *Na msze św. dla ubłagania Majestatu Boskiego za grzechy duszy mojej*, nakazywał dać bernardynom do Górki Klasztornej, wsi dziś leżącej w powiecie pilskim, sto tymfów i tyleż samo bernardynom bydgoskim, karmelitom bydgoskim, reformatorem w Kcynii, jezuitom chojnickim. Natomiast reformatom stoltzenberskim (obecnie Chełm, dzielnica Gdańska), wejherowskim i dierzgońskim darował 150 tymfów do podziału. Nie zapomniał o zakonie augustianów w Chojnicach, którym polecał wypłacić 50 tymfów. Na ten cel trzymał pieniądze w specjalnym woreczku. Obdarowawszy uczestników pogrzebu i zamówiwszy w zakonach msze, tak rozdysponował swój majątek.

W testamencie zaznaczył:

Substancję jaką mi Pan Bóg Dobrotliwy z łaski swej świętej dać i użyzyć raczył, dziatkom moim utriusque voti zostawiam, którą synowie moi wszyscy czterej Adam, Andrzej, Jan i Stanisław, jak lat dorosną wydali portione, żeby żadnemu z nich krzywda nie była, podzielą się⁴³.

⁴² *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku...*, s. 116.

⁴³ BO, 4248/III Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego, k. 39v; Syn Andrzeja Teodora i Barbary Zofii Kleist Adam Stanisław urodzony w Grabowie w 1698 r. miał wówczas lat 14, zmarł jako biskup warmiński w grudniu 1766 r.; Jan Michał urodził się w 1703 r., zmarł w Buczku w 1770 r., a pochowany został w Zamartem, kasztelan gdański, elbląski, fundator klasztoru bernardynów w Zamartem; syn Andrzej starszy zapewne od Jana zmarł w młodym wieku.

Nie zapomniał też o sześciu córkach dla których określone sumy z dóbr ojcowskich przeznaczył. Z masy spadkowej wyłączył Grabowski Ciecholewy i Czonsnowo zapisane jako dożywocie dla żony Anny Elżbiety z Borków. Dopiero po jej śmierci scheda miała dostać się dzieciom.

Po tych ogólnych uwagach przeszedł do darowizny na rzecz dzieci z pierwszego małżeństwa.

Dobra macierzyste dziełek moich pierwszego małżeństwa z nieboszczą panią Barbarą Zofią z Kleistów spółzonych, to jest trzech synów: Adama, Andrzeja i Jana, także czterech córek Barbary Julii bini nominis, Teresy, Heleny i Zofii te są: połowa Szonowka [Szonowo obecnie Drzonowo wieś w powiecie szczecińskim], gdzie matka ich, dziadowie i pradziadowi ich z matki w kościółku tamecznym leżą; przytym 10 tysięcy złotych pruskich, którem przy resignacji części trzeciej Bredfeldu [obecnie wieś Sierpowo w powiecie człuchowskim] i Romow(Remów) przez godnej pamięci pana Maurycego Daniela Kleista⁴⁴ sądowego ziemskiego i rotmistrza powiatu człuchowskiego na osobę moją zeznaną śp. córce jego, małżonce na ten czas mojej a matce ich, księgami ziemskimi człuchowskimi in recompensam tejże części od jej jeszcze matki⁴⁵ a babki tych dzieci moich pochodzącej zapisuję⁴⁶.

Dalej zaznaczał, iż dwa tysiące złotych pruskich otrzymał po Kleiście z matki ich dziada w gotowiznie z ratusza chojnickiego dostały⁴⁷. Dla każdej córki z Kleistów-

⁴⁴ Maurycy Daniel Kleist zmarł w 1694 r., pochowany w Szonówku, syn Antoniego Kleista i Hipolity Benken-dorf, ławnik ziemski człuchowski 1682–1689, rotmistrz JKM powiatu człuchowskiego, ojciec Barbary Zofii pierwszej żony Andrzeja Teodora Grabowskiego. Zob. *Urządnicy Prus Królewskich...*, s. 81; H. Kypke, *Geschichte des Geschlechts von Kleist*, Th. 3, Berlin 1885, s. 12

⁴⁵ Zofia Kleist córka Karstena (Christiana) burmistrza Koszalina oraz Ewy Jadwigi von Damitz, żona Maurycego Daniela Kleista, matka pierwszej żony Andrzeja Teodora Barbary Zofii Kleist. Zob. H. Kypke, op. cit., s. 31; *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku...*, s. 119.

⁴⁶ BO, 4248/III; k. 39v *Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego*; Barbara Julia (Julianna) zmarła 18 IV 1730 r., od 1715 r. żona Samuela Aleksandra Biegańskiego; Teresa Anna urodzona w 1699 r. a zmarła w 1784 r. W 1717 r. poślubiła Michała Błeszczyńskiego kasztelanica międzyrzeckiego później kasztelana bydgoskiego; Helena Jadwiga zmarła w 1745 r. W 1721 r. wyszła za mąż za rotmistrza wojsk królewskich Kazimierza Chwałkowskiego a po jego śmierci poślubiła w 1729 r. Macieja Grabskiego chorążego braclawskiego; Zofia urodzona w Debrznie w 1706 r. została w 1722 r. benedyktyneką chełmińską. Zob. *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku...*, s. 118; Helena Jadwiga z Grabowskich Grabska w maju 1745 r. spisała testament. W nim pisała: *Tedy ja, Helena z Grabowskich Grabska, chorążyna Raclawska, lubo chorobą złożoną zostaje, jednak na umyśle zdrowa... najprzód publiczną konfesję moją wyznawam, żem jest z łaski i woli Stwórcy mego prawdziwą katoliczką rzymską. Prosiła, by pochować ją w kościele karmeliów w Kcyni. Dalej postanawiała: Dzieciom moim wszystkim, tak synowi (Andrzej Michał Chwałkowski zmarł przed 1772 rokiem i był skarbnikiem wschowskim) jako i córkom (Marianna Bona żona Adama Łukomskiego; Zofia Teresa żona Franciszka Mieczkowskiego; Lucja Helena żona Józefa Górzeńskiego) macierzyńskie daję błogostawieństwo i jako woli i dyspozycji Boskiej tak potym mocnej protekcji, najprzód JM Księdza biskupa warmińskiego, tudzież WJMP Jana Grabowskiego, podkomorzego województwa pomorskiego, braci moich rodzonych, także wszystkim należącym w respekt oddaję. Zaznaczała, że dzieci jej wychowywały się w domu siostry Teresy Anny Błeszczyńskiej. Oświadczała, iż majątek swój już między dzieci podzieliła, by za jej życia do nikogo nie rościły pretensji. Zob. – *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku...*, s. 269–272.*

⁴⁷ BO, 4248/III, k. 39v *Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego*.

ną zrodzonych przeznaczał 3500 złotych pruskich z dóbr macierzystych a *po mnie z dóbr ojczystych 8500 złotych pruskich*⁴⁸. Zatem do podziału córkom przeznaczył, każdej 12 000 złotych pruskich w przeliczeniu na tymfy miało to wynieść 20 000. Z dóbr macierzystych zostało do podziału dla synów 10 000 złotych pruskich czyli na każdego przypadło 3333 złote i groszy 10.

Nie zapomniał Andrzej Teodor o córkach z drugiego małżeństwa: Annie Teodorze⁴⁹ i Joannie Ludwice⁵⁰ *jeżeli im Pan Bóg życia użyć raczy z ojczystych dóbr zarówno z starszemi ich siostrami każdej 8500 złotych pruskich posagu naznaczam*⁵¹. Dorzucił ojciec każdej z córek z dwóch małżeństw po 500 złotych jak zaznaczył dobrej monety z innych dochodów. Przewidywał też, iż niektóre z nich mogą pójść do klasztoru, zwłaszcza najmłodsza córka z pierwszego małżeństwa, która dochowała matkę do śmierci, według życzeń ojca miała zostać zakonnica. Grabowski przeznaczał cztery tysiące każdej z córek chcącej zostać zakonnica i dwa tysiące złotych z których prowizja wynosząca 120 złotych rocznie i płacona do końca życia miała iść *na habit i insze potrzeby, żeby za duszę moją i matki swej Pana Boga błagała i nie była Zakonowi gravis potrzebami swemi*⁵². Oczywiście myślał o najmłodszej córce pierwszego małżeństwa Zofii. Do tej kwoty dodawał jeszcze 500 złotych pruskich *na wyprawę, tym któreby zakonnicami być chciały*⁵³.

Po spłaceniu córek, resztę dóbr podzielił między czterech synów z tym zastrzeżeniem, *by Debrznowska majątność została przy synach primi voto z Kleistówną zrodzonych, ponieważ za jej żywota przy spólnym jej staraniem kupilem i zapłaciłem te dobra premium 85 tysięcy złotych pruskich*⁵⁴. Andrzej Teodor Grabowski kupił Debrzno wraz z wsiami Kappa (Trudna), Bługowo i Huta oraz Buczek Wielki i Mały w 1715 r. od Zygmunta i Andrzeja Raczyńskich. Najmłodszemu Stanisławowi, który okazał się chory psychicznie, dawał Zamarte z Nowym Dworem i *gotowizną albo Jączonkami* (dziś Jęczniki Wielkie wieś w powiecie człuchowskim), *żeby wynosiła suma jaka z podziału na niego ergo alios fratres z dóbr ojczystych padnie*⁵⁵. Grabowski jednocześnie zastrzegł, *żeby zaś Debrzna w insze ręce, bo w mojej większej daleko jest*

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Anna Teodora urodziła się 22 V 1710 r. w Debrznie, córka Andrzeja Teodora Grabowskiego i jego drugiej żony Marii Elżbiety Bork. W 1729 r. poślubiła miecznikowicza wschowskiego Michała Osłowskiego. Zob. – BO 4251/III, k. 8, 94; *Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku...*, s. 119; J. Dygdała, *Adam Stanisław Grabowski...*, tablica genealogiczna.

⁵⁰ Joanna Ludwika córka Andrzeja Teodora Grabowskiego i Marii Elżbiety Bork urodziła się w Debrznie 4 VI 1711 r. W 1731 r. została żoną Michała Antoniego Kalksteina sędzica ziemskiego malborskiego późniejszego chorążego buskiego, zmarła w 1765 r. Zob. – BO, 4251/III, k. 8, 49; J. Dygdała, *Adam Stanisław Grabowski...*, tablica genealogiczna.

⁵¹ BO, 4248/III, k. 40 *Testament Andrzeja Teodora Grabowskiego*.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, k. 40v.

⁵⁵ Ibidem.

*ceny, nie tracili ojcowsko radzę i obliguję*⁵⁶. Wreszcie wyliczył i wycenił posiadłości przypadłe synom. I tak Grabowo, oprócz części dziedzicznej pp Boryszkowskich (potomków Macieja Boryszkowskiego (Borzyszkowskiego) i Heleny Łąckiej, matki Andrzeja Teodora Grabowskiego, ich dzieci syna Samuela i Barbary Grabowskiej) 16 tys. zł pruskich, Zamarte cum attinentiis z Nowym Dworem 27 tys. zł pruskich, Bredfeld z częścią Wolszlegerowską [kupił ją Andrzej Teodor od Borny Eustachego Wolszlegera w 1710 r. za 6300 zł pruskich] 18 tys. zł pruskich, połowa Szonowka 12 tys. zł pruskich, Ciecholewy z Czosnowem 12 tys. zł pruskich, Jączonki z Mankowami 10 tys. zł pruski. Nad to mam sumę na Buczkach Małym i Wielkim 27 tys. tymfów a oprócz załóg podanych i ciężkich pod tę wojnę wydatków wojskowych z czego wszystkiego, jako i konserwacji budynku nowego ma Ludwik Kowalski⁵⁷. Przeliczywszy to na pruską monetę dawało 16 200 zł pruskich. Dalej wyliczał Grabowski:

*Item w Tuchołce, wsi JWMP Jana Jakuba Potulickiego wojewody brzesko-kujawskiego dziedzicznej ex modo w grodzie Skarszewskim zapisana suma monety dobrej 7 tys. zł. U pana Jana Ignacego Działyńskiego 1000 złotych, którym za listem i membraną na ręce nieboszczyka p. Stanisława Brodlickiego regenta grodzkiego skarszewskiego wygodził, od tej sumki nie upominać się prowizji, sufficiat 1000 złotych odebrać; u pana Jana Franciszka Tuchołki, starosty jasienieckiego takowej że monety 1000 zł ex provisione annua po zł 8 od sta, winien będzie Jmć za lat 5 do św. Jana dać prowizją z której 30 zł kucharzowi przy JM względem chłopca mego dane wytrącić trzeba*⁵⁸.

W testamencie zobowiązał Grabowski wykonawców i spadkobierców ściągnięcie zaległej pensji za sprawowanie urzędu pisarza ziemskiego lęborskiego znacząc:

Względem pióra ziemskiego lemburskiego mam w zamku Bytowskim u p. Graviusa Ludera oberambtmana tamecznego ab anno 1707 do blisko przeszłego św. Michała [1712 roku] w terażniejszym roku przypadającego zaległej pensji 2600 zł pruskich; u p. Pierzchy poborcy przeszłego lemburskiego 200 zł

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, k. 40v–41; Wieś Tuchołkę kupił Andrzej Teodor Grabowski od Jana Jakuba Potulickiego w lipcu 1710 r. kupując zarazem Zamarte. Z owych 7000 złotych 3600 przeznaczonych było dla Bartłomieja Wybickiego regenta grodzkiego dzierzgońskiego i 4000 złotych na kupno Więcborka. Wspomniany Jan Ignacy Działyński to syn Jana i Katarzyny Tekli Bąkowskiej, wojewoda pomorski w latach 1703–1724, starosta skarszewski, tolkmiński. Zob. – P. Czapiewski, *Senatorowie świeccy, podskarbiowie i starostowie Prus królewskich 1454–1772*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego Toruńskiego” 1919–1921, t. XXVI–XXVIII, s. 175, 202; *Urzędnicy Prus Królewskich...*, s. 137; Jan Franciszek Tuchołka starosta jasieniecki zmarł przed 27 marca 1713 r.

*a u p. Chmielińskiego terażniejszego poborcy tamecznego itidem do przyszłego św. Michała 600 zł zaległej pensji względem pióra trybunalskiego, co wszystko jako reale debitum odzyskać należy*⁵⁹.

Wprawdzie Grabowski zaznaczył, iż oberambtmann przekazał staroście łębskiemu Jerzemu Wojciechowi Jackowskiemu i tucholskiemu 800 zł zaległej Grabowskiemu pensji, ale ten tych pieniędzy od starosty nie otrzymał i dlatego apelował domaganie się od urzędu łębskiego zaległych poborów.

Wykonawcom testamentu polecał, aby ową zaległą pensję, powiększoną o 7000 złotych pożyczonych Janowi Jakubowi Potulickiemu wraz z roczną intratą z dóbr wszystkich, przeznaczyć na spłacenie długów. Owe długi, jak zaznaczył Grabowski *według specyfikacji ręką moją pisanej w księdze czarnej. gdzie i sumariusz dóbr moich i ich intrata przez mię jest opisana*⁶⁰. Zdaniem Andrzeja Teodora pieniądze te wystarczą na spłacenie zadłużenia. Grabowski wyliczył też swych dłużników a pieniądze pożyczył głównie Żydom:

*u Kapianów na dwie karcie 400 zł, u Moyżesza Cobelfarbra 300 zł, u Jakuba Salomona 150 zł, u Wolfa, który świeżo umarł 200 zł, u syna jego Icka 50 zł, u p. Jakuba Modrzewskiego 100 zł pruskich, u arendarzów, które z specyfikacji quitów patebunt, reszty, to wszystko cum tempore zebrawszy, obrócić na uspokojenie kredytów z których primo loco kładę p. Andrzeja Boryszkowskiego z synowcem jego Janem Samuelem, a temu maleńkiemu z sumy 10000 zł pruskich z Grabowa pochodzącej, należy 5000 ex capite Ojca swego et ex sorte po stryju nieboszczyku p. Krzysztofie Boryszkowskim, które p. Andrzej Boryszkowski jako stryj powinien in bonis mundis et literis locare czego przy liczeniu sumy tej propter securitate młodziuchnego Boryszkowskiego, synowca Jego i Dziełek moich dojrzeć expediet*⁶¹.

Nadmieniał sędzia ziemski człuchowski, że zobowiązania finansowe ciążyą na arendarzach: debrzyńskim 300 florenów, zamartskim 168 florenów, buczkowskim jakąś kwotę i od innych a to wszystko wynotowane jest w kalendarzu na rok 1711/1712.

Zważywszy, iż dzieci, zarówno chłopcy jak i córki były w młodym wieku Andrzeja Teodora zalecał zapewnienie im odpowiedniego wykształcenia. O wychowanie

⁵⁹ Ibidem, k. 41.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, k. 41–41v; Andrzej Boryszkowski (Borzyszkowski) zmarł przed 25 IV 1725 r. Syn Samuela i Barbary Grabowskiej, wnuk Macieja i Heleny Łąckiej, brat cioteczny Andrzeja Teodora Grabowskiego. Z kolei Jan Samuel Boryszkowski (Borzyszkowski) zmarł po 1726 r. to syn Macieja Kazimierza i Zuzanny Elżbiety Kalkstein Stolińskiej wnuk wspomnianego Samuela. Krzysztof Boryszkowski (Borzyszkowski) był bratem ciotecznym Andrzeja Teodora Grabowskiego a synem Samuela i Barbary Grabowskiej.

córek najmłodszych, zdaniem Andrzeja Teodora powinna zatroszczyć się żona Maria Elżbieta Bork. Grabowski prosił:

Tedy życzę i mieć chcę, aby kochana małżonka moja in viduali zostając statu (secus do Ciecholew samych tylko ad vita tempora należałaby) w Debrznie na tej połowie i w tym Dworze, gdzie dotąd mieszkam, została się z dziatkami wszystkimi dla lepszej wszystkich wygody, i one w swym dozorze miała. Na duszę onej ją obligując, żeby ich, osobliwie dziewcząt, tak doglądała i takie im ćwiczenie w bojaźni boskiej, cnotach chrześcijańskich i obyczajach podciwych dała, aby potym Panu Bogu rachunek na strasznym sądzie Jego oddać mogła⁶².

Oдноśnie wykształcenia synów Grabowski nakazywał:

Synowie zaś, aby do szkół z młodu oddani byli i dokąd każdy z nich Philosophiej nie skończy, ile jeżeli im Pan Bóg dowcip da, z onych nie wychodzili, na co z intraty dóbr, na przystojne odzienie onym suppedabitur. Po skończonych zaś szkołach nie pozwalając im w domu leżeć, ale lub do dworu Panów Wielkich, lub do wojska, gdzie druga szkoła, sejmików i sejmów nie opuszczając, dla nabycia obyczajów przystojnych i experientiej aplikować ich proszę, żadnemu młodo rządów domowych nie zdając⁶³.

Z kolei zwracając się do dzieci upominał, by matki słuchały *jak własnej matki i Dobrodziejki... onej szanowały i w niwczym się Jej nie naprzykrzały*⁶⁴.

Sędzia w testamencie postanawiał, by druga połowa Debrzna była wydzierżawiona, tak jak inne jego posiadłości. Z czynszów zaś pospłacać wszelkie długi, by żadne sumy na dobrach ziemskich nie ciążyły i zapewnić posag dla dziewcząt. Dochody z dzierżawy Ciecholew, połowy Debrzna, Kap, Huty i Bługowa powinny wystarczyć na wykształcenie starszych synów. Gdy, synowie starsi słuszne lata osiągną, studia skończą, między ludźmi zabawiwszy, zechcą powrócić do rodzinnych majątności wówczas *żona moja wdową będąc przeniesie swą z Debrzna do Zamartego in sortem syna swego rezydentia*⁶⁵. Dostatnie życia zapewnią jej czynsze z Zamartego i Ciecholew. W Zamartem Anna Maria Elżbieta z Borków miała zamieszkać z synem Stanisławem i córkami dopóki te nie wyjdą za mąż. Gdy zaś córki ją opuszczą przeniesie się do Ciecholew i tam do końca swych dni będzie mieszkała. Z kolei, starszy syn, Adam Stanisław, każdego roku opiekunom będzie

⁶² Ibidem, k. 41v.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

zdawać sprawozdanie z zarządzania dobrami zapisanymi w testamencie. Natomiast najstarsza córka po śmierci matki ma zaopiekować się najmłodszymi siostrami, na co Andrzej Teodor Grabowski przeznaczył posag drugiej żony, 4000 zł pruskich, zabezpieczony posiadłością Standemince (obecnie Stanomino wieś w powiecie białogardzkim)

w Pomorszcze pod Belgardem leżącej zapisana, dla czasów terażniejszych i wojną i powietrzem zamieszanych nie jest dotąd podniesiona, tedy skoro będzie odzyskana, lokować ją gdzie ex provisione Anna na pewnym miejscu, żeby jej fruktyfikowała i dziatkom z nią spleodzonym nie zginęła⁶⁶.

Tę odzyskaną sumę wraz z pieniędzmi, które zostaną po śmierci Borków rodziców żony już letnich, jaka się dostanie suma z tą pierwszą eodem fine złączyć, albo jej miejsce bezpieczne obmyśleć należy, jak przykazał, ulokować na dobry procent i z tego żyć.

Grabowski nie tylko rozporządził posiadłościami i pieniędzmi, ale też ruchomościami. W testamencie zapisał:

Klejnocikami i srebrem, czego osobliwa jest ręką moją connotatia, tudzież szatami, bielizną i innym ochędóstwem białogłowskim po nieboszczycy, pierwszej żonie mojej Kleistównie pozostałemi, podzielą się córki starsze cztery zarówno, jako matki swej własnością. Srebro zaś moje własne także opisane, i porządek wszystek męski cedet aequali divisione synom voti utriusque⁶⁷.

Nie zapomniał sędzia Grabowski o słudze Krzysztofie Witkowskim uwalniając go z poddaństwa. Postanawiał, by do starości mógł zamieszkać w domu, który dla niego kazał zbudować w Debrznie i gospodarował na jednej włóce roli, *żeby starzec nie żebrał*.

Na koniec przekazywał dzieciom ojcowskie błogosławieństwo z przypomnieniem

aby w wierze św. rzymskiej katolickiej constantissime trwali, Pana Boga się bali, majestatu Jego obrażać wszelkimi siłami się strzegli i swym się kontentując dorósłszy nikogo nie krzywdzili. A przy tym ojcowsko napominając, żeby starszych w życiu swym szanowali, równym sobie okazję do urazy nie dawali, łask i dobroci sobie świadczonych wdzięcznemi na całe życie przeciwko każdemu

⁶⁶ Ibidem, k. 42.

⁶⁷ Ibidem.

*byli, a osobliwie starszych pp opiekunów... za ojców i dobrodziejów na miejscu mym mieli, onych słuchali i woli cale ich w niwczym się nie sprzeciwiali*⁶⁸.

Grabowski prosił i wyznaczał, by opiekunami jego dzieci i jego fortuny zostali: Jan Jakub na Więcborku i Sempelborku Potulicki wojewoda brzesko-kujawski, starosta borzechowski

*z lat młodych interrupto affectu dobrodzieja mego osobliwego, nie przykrząc się o jaką sierocych atencję; secundo loco p. Jana Wiganda na Radownicy Ostena oberleutnanta JKM kochanego ex effectu intimo brata... tertio p. Kazimierza Ludwika Wiesiołowskiego; quarto i quinto p. Krzysztofa na Rytyszberku Grabowskiego i p. Andrzeja Boryszkowskiego synowców mych kochanych*⁶⁹.

Oczywistym było, że Andrzej Teodor Grabowski na opiekunów dzieci i żony a także polecając im dbałość o posiadłości ziemskie wyznaczył osoby najbardziej z nim zżyte i którym najbardziej ufał. Z Janem Jakubem Potulickim wojewodą brzesko-kujawskim utrzymywał przyjaźń od dawna. Grabowski miał zaufanie do Jana Wiganda Osten Sackena, który odszedł z tego świata przed 1730 r. Z kolei Kazimierz Ludwik Wiesiołowski był podstolim czernihowskim, od 1718 r. mężem Doroty Klary Osten Sacken, córki Jana Wiganda. Krzysztof Grabowski to syn Jakuba Grabowskiego i Anny Prądyńskiej w latach 1712–1748 ławnik ziemski człuchowski. Opiekunów zaś upraszał *aby raczyli sieroty opiekować się i intratą według testamentu dysponować. Co rok arendarzów na św. Jan do Debrzna zwoławszy i z nimi in presentia żony mojej wdowy rachunek uczyniwszy. Intrata ut praemissum est, opisana jest w księdze czarnej przy sumariuszu dóbr moich ręką moja spisany*⁷⁰. Grabowski w testamencie wyliczył i wycenił swe posiadłości, ujawnił długi, wykazał dłużników, zalecił wyposażenie córek i wyedukowanie synów. Szalejąca zaraza go ominęła, dożył 84 lat i jeszcze w 1722 r. spisał drugi testament, gdy synowie osiągnęli wiek słuszny a córki powychodziły za mąż.

Drugi testament sporządził Andrzej Teodor Grabowski 13 maja 1722 r. a wpisał go do ksiąg nakielskich 22 sierpnia 1723 roku⁷¹. Od sporządzenia pierwszego testamentu minęło dziesięć lat. W tym czasie znacznie powiększył posiadłości ziemskie, synowie dorosli i wykształcili się a najstarszy Adam Stanisław podjął pracę w urzędzie grodzkim w Skarszewach i został plenipotentem ojca pomagając mu w zarządzaniu posiadłościami. Wnet idąc śladami ojca został w 1718 r. pisarzem grodzkim

⁶⁸ Ibidem, k. 42–42v.

⁶⁹ Ibidem, k. 42v.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ BO AG, 4248/I, k. 166 i n., *Testament A. T. Grabowskiego*, Debrzno 13 V 1722.

skarszewskim a wojewodą pomorskim był wówczas Jan Ignacy Działyński. Gdy wojewoda został Piotr Jan Czapski, Adam Stanisław przestał być pisarzem grodzkim i został w 1728 r. pisarzem trybunału łęborskiego. Następnie obrał duchową drogę życia szybko uzyskując kościelne prebendy zostając kanonikiem włocławskim, lwowskim, proboszczem w Skarszewach, Cyganku, Jaworowie. Następnie otrzymał nominację na sufragana poznańskiego, w 1736 r. na biskupa chełmińskiego, w 1739 r. na biskupa kujawskiego a w 1741 r. został biskupem warmińskim. Córki powydawał za mąż a córka Zofia została zakonnicą klasztoru w Chełmnie. W drugim testamencie nawiązał do pierwszego choć skoncentrował się głównie na podziale dóbr ziemskich między synów. Najstarszemu synowi Adamowi Stanisławowi, jak zapisał

naznaczam Buczki Małe i Wielkie i Szyszkowo w powiecie nakielskim, których taxa 42 000 zł pruskich [...] z których percepta rocznej intraty według rejestrow i percepty się pokazuje 2 tysiące złotych pruskich; Bredfeld taxa 22 000 zł pruskich, intraty rocznej 500 zł pruskich, Janczonek i Mankowy intraty rocznej 1120 zł pruskich, Platendienst intraty rocznej 550 zł pruskich, w powiecie człuchowskim leżące, jest taxa trzech 20 000 zł pruskich⁷².

Młodszemu synowi Janowi Michałowi, który wówczas miał dziesięć lat a bratu Adama Stanisława, ojciec zapisał:

Drugim działem Janowi synowi memu Debrzno, Kapę, Huty i Błogową. Intrata tych dóbr roczna 4370 zł pruskich⁷³.

Synom z małżeństwa z Anną Marią Elżbietą z Borków zapisał:

Stanisławowi Sypniewo, Hłowo, Radonsk, Jazdrawy i Łukowo w powiecie nakielskim leżące, taxa 75 000 zł pruskich, intrata roczna z tych dóbr 4280 zł pruskich⁷⁴.

Wreszcie najmłodszemu synowi Andrzejowi urodzonemu w 1720 roku zapisał:

Grabowo, którego taxa 18 000 zł pruskich intrata roczna z niego 1150 zł pruskich, Zamarte i część w Blumfeldzie z których intrata roczna 1050 zł pruskich, Nowy Dwór intraty rocznej 450 zł pruskich, których to wsi w powiecie

⁷² Ibidem, k. 166–166v.

⁷³ Ibidem, k. 166v.

⁷⁴ Ibidem, k. 166v.

człuchowskim leżących jest taxa 25 000 zł pruskich Jęczmionki, których taxa 12 450 zł pruskich z których intrata roczna 700 zł pruskich, Ciecholewy w powiecie człuchowskim, których taxa 12 000 zł pruskich z których intrata roczna 700 zł pruskich naznaczam z dóbr ojczystych⁷⁵.

Andrzej Teodor zaznaczył, iż w razie bezpotomnej śmierci Stanisława, Sypniewo ma pozostać przy najmłodszym synu.

Z wyliczeń Andrzeja Teodora wynikało, że wartość dóbr zapisana synom młodszym przewyższa wartość posiadłości ziemskich synów pierwszego małżeństwa. Grabowski zatem postanawiał dodać im 9000 złotych pruskich z dóbr macierzystych. Jeżeli z tych dóbr macierzystych pozostaną jeszcze pieniądze, to polecał przekazać je córkom z pierwszego małżeństwa. Grabowski potwierdził, iż otrzymały już one po cztery tysiące talarów pruskich i do tej kwoty dodaje każdej po tysiącu talarów. Natomiast córkom drugiego małżeństwa: Annie Teodorze, Annie Ludwice i Justynie Elżbiecie przeznaczał po 11 500 zł pruskich każdej i wyprawę małżeńską w kwocie 500 zł pruskich. W sumie każda z nich otrzymać miała 12 000 zł pruskich.

W tymże testamencie odnotował, iż na Wytrogoszczy i Izdebkach ma sumę 23 400 zł pruskich zaznaczając, iż dochody z tych dóbr miały być przeznaczone na edukację córek i na ich posag. Zapisem w księgach w Nakle Andrzej Teodor Grabowski zagwarantował na tych dobrach dożywocie dla siebie i żony i dopiero po jej śmierci, gdy upłynie półtora roku, dzieci podzielą się tymi posiadłościami. Żonie polecił opiekę nad dobrami synów młodszych do których, synowie starsi nie mają rościć żadnych pretensji. Dochody z tych dóbr mają iść na edukację córek i synów.

Sędzia ziemski człuchowski zobowiązał wszystkich synów do spłacenia jego długów o ile takowe nie zastaną spłacone przez niego. Skrupulatnie wymienił komu i jaką kwotę należy zapłacić. I tak Kazimierzowi Zawadzkiemu należało oddać 4000 zł pruskich, Kazimierzowi Wolszlegierowi⁷⁶ sądowemu człuchowskiemu 5000 zł pruskich, Marcinowi Wolszlegierowi 2000 zł pruskich, Mirosławowi Łąckiemu 2000 zł pruskich, panom Modrzejewskim 2500 zł pruskich, Żabińskiemu 1700 zł pruskich, pani Borkowej, matce żony, 2000 zł pruskich, zapisał jeszcze żonie 6000 zł pruskich. Wszystkie długi zamknęły się kwotą 25 200 zł pruskich⁷⁷. Na koniec przypomniał Grabowski o córce Zofii *zakonnicy zakonu panieńskiego chełmińskiego, tu się opisuje, że już wzięła 4000 zł pruskich. Od 2000 zł pruskich póki żyć będzie prowidzą brać będzie od wszystkich braci swoich po mojej śmierci⁷⁸.*

⁷⁵ Ibidem, k. 166v–167.

⁷⁶ Kazimierz Maciej Wolszleger zmarł przed 1750 r., ławnik ziemski człuchowski w latach 1718–1747, syn Macieja i Konstancji Borzyszkowskiej.

⁷⁷ BO, 4248/I, k. 168.

⁷⁸ Ibidem, k. 168v.

Podpisy pod testamentem złożyli wojewoda brzesko-kujawski Jan Jakub Potulicki, oficjał kamiński Józef Erazm de Platern, Krzysztof Grabowski, Maciej Joachim Manteufel Kiełpiński, Jan de Osten Sakken, Kazimierz Ludwik Wiesiołowski.

Andrzej Teodor Grabowski w styczniu 1733 r. został kasztelanem chełmińskim a w Debrznie 25 grudnia 1737 r. pożegnał się z tym światem. Pół roku później w wigilię św. Jana 1738 r. w Debrznie spotkali się bracia Adam Stanisław Grabowski będący biskupem chełmińskim, Jan Michał miecznik ziem pruskich, Stanisław Maciej, Andrzej Teodor oraz Anna Maria Elżbieta z Borków żona Andrzeja Teodora a także kanonik gnieźnieński Józef Erazm de Platern, by zrealizować wolę ojca wyrażoną w testamencie z 1722 r. Umowę wpisano do ksiąg nakielskich 22 sierpnia 1738 roku⁷⁹. Bracia zgodnie postanowili trzymać się zapisu testamentowego ojca. Zobowiązali się wypłacić najmłodszemu, Andrzejowi Teodorowi kwotę 5660 zł pruskich. Zatem każdy ze swej strony miał przekazać Andrzejowi Teodorowi po 1886 zł pruskich groszy 20. Młodszy bracia zobowiązali się nie rościć pretensji do dóbr przekazanych testamentem braciom starszym. W umowie też nie zapomniano o Annie Marii z Borków, matce braci młodszych. Kasztelanowa chełmińska zagwarantowała sobie wpisem do ksiąg nakielskich w 1731 r. dożywocie na dobrach synów młodszych i na sumie 40 000 tymfów lokowanej za życia Andrzeja Teodora na Izdebkach i Wytrogoszczy a już wypłaconej przez starostę łęczyckiego Stefana Szoldrskiego, miecznikowi Janowi Michałowi. Wszyscy czterej bracia nie chcąc, by kasztelanowa chełmińska poniosła jakiś uszczerbek od owych 40 000 tymfów oddawali jej w posiadanie dobra Prochy i Zakrzewo w powiecie nakielskim, pożyczane przez kasztelana chełmińskiego Andrzeja Teodora za 30 000 tymfów. Resztę 10 000 tymfów wziął miecznik pruski Jan Michał i zapisał je na swych posiadłościach. Z posiadłości Trudna inaczej zwana Kappa, leżącej w powiecie nakielskim, Jan Michał zobowiązał się kasztelanowej Annie z Borków, płacić roczny czynsz w wysokości 600 tymfów. Po śmierci kasztelanowej kwotami tymi mieli podzielić się bracia. Anna z Borków potwierdziła, iż 6000 złotych zapisanych jej przez męża w pierwszym testamencie już odebrała. Kasztelanowa potwierdziła też, że odebrała 3000 zł pruskich zapisanych w testamencie jej matce. Dalej stwierdzono, iż dłużnikami Andrzeja Teodora Grabowskiego byli nie żyjący już wojewodzie kaliski Jakub Działyński – 20 000 tymfów, od której kwoty należy się prowizja wynosząca 8% tejże sumy. Drugie 20 000 tymfów pożyczył na taki sam procent w 1731 r. Józef Działyński. Katarzyna Goltz pożyczyła w kwietniu 1737 r. 2000 zł pruskich. Zatem należy się od dłużników braciom 26 000 złotych pruskiej monety. Kwotę tę przeznaczono braciom Stanisławowi i Andrzejowi dodając jeszcze w gotówce 3304 zł i 15 groszy.

⁷⁹ BO AG, 4221/II, k.123 i n. *Umowa Grabowskich*, Debrzno 23 VI 1738.

Czyniło to w sumie 29 304 zł pruskich i 15 groszy⁸⁰. Z kolei bracia starsi Adam Stanisław i Jan Michał otrzymali 5000 tymfów zapisanych przez Stefana Szoldrskiego w 1736 r., a także 3000 zł pruskich zapisanych w 1730 roku od Idziego Ostena. Józef Pruszek, sędzia ziemski mirachowski, zięć Andrzeja Teodora, miał u siebie zapisanych 2000 zł pruskich. Zatem dla starszych braci przypadało 21 304 zł pruskich i 15 groszy. Natomiast prowizje od Działyńskich od 40 0000 tymfów miały przypaść czterem braciom, do równego podziału. Długi wszystkie zaciągnięte przez Andrzeja Teodora, te zapisane, jak i nie zapisane, bracia zobowiązali się wspólnie spłacić.

Wydawało się, że majątek zgromadzony przez kasztelana chełmińskiego Andrzeja Teodora Grabowskiego zostanie rozdrobniony na kilka działów. Tymczasem, syn Stanisław, którego choroba psychiczna postępowała został ubezwłasnowolniony, brat jego, Andrzej wybrał drogę duchowną i zmarł jako kleryk w 1743 r. Z kolei Adam Stanisław Grabowski zostając biskupem warmińskim w 1744 r. przekazał swe posiadłości bratu Janowi Michałowi. Tym samym fortuna kasztelana chełmińskiego skupiła się w jednym posiadaniu – Jana Michała Grabowskiego. Ten przy poparciu brata Adama Stanisława został w 1737 r., jeszcze przed śmiercią ojca, miecznikiem ziem pruskich, w listopadzie 1738 r. awansował na podkomorzego pomorskiego, a w 1746 r. otrzymał nominację na kasztelanię gdańską, by w 1766 r. awansować na kasztelana elbląskiego. Jan Michał w 1734 r. ożenił się z kasztelanką nakielską Marią Antonillą z Krzyckich a gdy ta w 1735 r. zmarła, zawarł w 1738 r. związek małżeński z Antonillą Łucją, córką kasztelana czernihowskiego Mikołaja Woronieckiego i Teresy z Radzyńskich. Siostry zaś wyszły za mąż za średniozamożnych szlachciców. Barbara Julia w 1715 r. poślubiła Samuela Aleksandra Biegańskiego⁸¹. Helena wyszła za mąż za Kazimierza Chwałkowskiego⁸². Anna Teodora została żoną miecznika wschowskiego i sądowego świeckiego Adama Kalksteina Osłowskiego⁸³. Natomiast Teresa poślubiła kasztelanica średzkiego Michała Błęszyńskiego od 1752 r. kasztelana bydgoskiego. Mężem Justyny Elżbiety został sędzia ziemski mirachowski Józef Pruszek. Wszystkie córki Andrzej Teodor Grabowski dobrze wyposażył.

Dwa testamenty Andrzeja Grabowskiego ukazują nie tylko zamożność, ale i troskę o podział zgromadzonego majątku. Sporządzenie ostatniej woli podyktowane było zachowaniem rodzinnej przyjaźni. Jednocześnie analiza jego kontraktów ujawnia nie tylko sposób nabywania posiadłości ziemskich, ale stan ich zagospodarowania, kwestie te wymagają osobnych studiów.

⁸⁰ Ibidem, k.124.

⁸¹ BO AG 4248?III, k. 74–74v *Kontrakt ślubny między A.T. Grabowskim a S.A. Biegańskim*, Debrzno 3 VII 1715.

⁸² Ibidem, k. 153 *Kontrakt między A.T. Grabowskim a K. Chwałkowskim*, Debrzno 29 XI 1721.

⁸³ Ibidem, k. 212, *Kontrakt A.T. Grabowskiego z A. Kalksteinem Osłowskim*, Debrzno 2 III 1729.

BIBLIOGRAFIA**Źródła**

Biblioteka Ossolińskich: Archiwum Grabowskich rkps 4220/I;4425/III; 4241/I, III: 4248/I,III
Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku, oprac. W. Nowosad, J. Kowalkowski, Warszawa 2016

Źródła drukowane

H. Kypke, *Geschichte des Geschlechts von Kleist*, Th. 3, Berlin 1885.
G. Lengnich, *Geschichte der Lande Preussen Koeniglich-Polnischen Antheils*, Bd. IX, Danzig 1755.
Niesiecki K., *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. IV, Lipsk 1839.
Żychliński T., *Grabowscy h. Zbiświcz, Złota księga szlachty polskiej*, t. I, Poznań 1879.

Opracowania

- Achremczyk Stanisław, *Konfederacja starogardzka szlachty Prus Królewskich w latach 1703–1709*, „Zapiski Historyczne” 1980, t. XLV, z. 3.
- *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696–1772*, Olsztyn 1981.
 - *Jan Jerzy Przebendowski (około 1640–1729), wojewoda malborski, podskarbi wielki koronny, żołnierz i polityk*, w: *Wybitni Pomorzanie XVIII w.*, Wrocław 1983.
 - *Andrzej Teodor Grabowski (1653–1737), kasztelan chełmiński*, w: *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, Wrocław–Gdańsk 1983.
 - *Testament kanclerza wielkiego koronnego i biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1984, nr 4.
 - *Inwentarz ruchomości. Pozostałych po śmierci biskupa warmińskiego Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1986, nr 3/4.
 - *Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660–1703*, Olsztyn 1991.
- Augustyniak U., *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa 1992.
- Bogdan Danuta, *Testamenty szlacheckie i mieszczańskie z XVII wieku jako przejaw kultury prawnej Warmii*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2004, nr 4.
- *Testament Tomasza Śmiarowskiego dziedzica wsi Żardeniki w komornictwie dobromiejskim z 2/6 III 1730 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2013, nr 3.
 - *Testament warmińskiego szlachcica Antoniego Chryzostoma von Helden-Gąsiorowskiego i jego żony Marii Katarzyny z domu von Hatten z 16 kwietnia 1756 roku*, „Czasy Nowożytnie” 2014, t. XXVII.
- Borkowska M., *Dekret w niebieskim ferowany parlamencie. Wybór testamentów z XVII–XVIII wieku*, Kraków 1984.
- Cui contingit nasci, restat Mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Warszawa 2005.
- Dydała J., *Przebendowscy – osiemnastowieczni magnaci Prus Królewskich*, w: *Najstarsze dzieje Wejherowa*, red. R. Osowicka, Wejherowo 1988.
- *Adam Stanisław Grabowski (1698–1766). Biskup polityk, mecenas*, Olsztyn 1994.
 - *Jan Jerzy Przebendowski (1639–1729), Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. III: L–P, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997.
 - *Grabowscy w Prusach Królewskich i Wielkopolsce w XVIII w. jako przykład kariery rodziny szlacheckiej*, „Miscellanea-Archivistica” 2000, t. XI.
- Hedemann O., *Testamenty brasławsko-dziśnieńskie XVII–XVIII w. jako źródło historyczne*, Wilno 1935.
- Janosz-Biskupowa I., *Archiwum Ziem Pruskich*, Warszawa–Poznań 1974.
- Kubicki R., *Testamenty elbląskie z XIV – początków XVI w. Charakterystyka wraz z listą testatorów w układzie chronologicznym*, „Rocznik Elbląski” 2006, t. XX.
- *Formy pobożności w mieście późnośredniowiecznym w świetle zapisów na rzecz kościoła i biednych w testamentach elbląskich (XV – początek XVI wieku)*, „Zapiski Historyczne” 2011, t. LXXVI, z. 2.
 - *Kultura materialna w testamentach elbląskich z XV początku XVI w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, t. LVII, z. 2.
- Możejko B., *Rozrachunek z życiem doczesnym. Gdańskie testamenty mieszczańskie z XV i początku XVI wieku*, Gdańsk 2010.
- Naworski Z., *Szlachecki wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich (1454–1772). Organizacja i funkcjonowanie*, Toruń 2004.
- Nowosad W., *Archiwa szlachty Prus Królewskich*, Toruń 2005.
- Perlakowski A., *Jan Jerzy Przebendowski jako podskarbi wielki koronny (1703–1729)*, Kraków 2004.
- Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku: spisy*, oprac. K. Mikulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980

- Testamenty chłopów polskich od drugiej połowy XVI do XVIII wieku*, oprac. J. Łosowski, Lublin 2015.
- Testamenty szlachty krakowskiej XVII–XVIII w. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650–1799*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997
- Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVII wieku*, oprac. J. Kowalkowski, W. Nowosad, Warszawa 2013.
- Testamenty szlachty Prus Królewskich z XVIII wieku*, wyd. W. Nowosad, J. Kowalkowski, Warszawa 2016.
- Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1631–1655*, seria „Źródła dziejowe”, t. XXVII, red. M. Górny, Poznań–Wrocław 2008.
- Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich 1657–1680*, seria „Źródła dziejowe”, t. XXVIII, red. M. Górny, Wrocław 2011.
- Wimmer J., *Wiedeń 1683*, Warszawa 1983.